

УДК 364-53-056.36

DOI: <https://doi.org/11.22182/sp.12021.4>

Прегледни рад

*Петар Јорданов**

Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју

*Милица Јачевски**

Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју

ЗНАЧАЈ УСЛУГЕ ДНЕВНОГ БОРАВКА У ФУНКЦИОНИСАЊУ ДЕЦЕ СА ПОРЕМЕЋАЈЕМ ИЗ СПЕКТРА АУТИЗМА КОЈА СУ ОБУХВАЋЕНА ИНКЛУЗИВНИМ ОБРАЗОВАЊЕМ

Сажетак

Поремећај из спектра аутизма је неуроразвојни поремећај који се јавља на раном узрасту и траје читав живот. Са етиолошког и феноменолошког стајалишта деца са аутизмом представљају комплексну групацију у популацији особа са сметњама у развоју. Поред едукације која се пружа деци са поремећај из спектра аутизма у оквиру образовног процеса, систем социјалне заштите препознао је услугу дневног боравка као услугу која адекватно утиче на све аспекте развоја детета са потешкоћама. Циљ овог рада је испитати функционисање деце са поремећајем из спектра аутизма, која су актуелно у инклузивном образовању у односу на децу која су завршила образовни процес, анкетирањем стручних радника који су у непосредном раду са њима. Анкетирано је 54 стручна радника са 17 питања која су организована у три целине функционисања корисника током коришћења услуге дневног боравка: задовољство корисника током коришћења услуге, овладаност елементарним животним вештинама и овладаност социјалним вештинама. Резултати добијени овим истраживењем указују да стручни радници уочавају разлику у способности код деце која паралелно са образовањем користе услугу дневног боравка у односу на децу која право на ову услугу остварују тек

* petar.jordanov@centarbgd.org.rs

* milica.jacevski@centarbgd.org.rs

по завршеном образовању. Такође резултати указују и да деца која истовремено са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују виши степен потребне подршке односно мању потребу за подршком. На темељу резултата овог истраживања може се закључити да остваривање права на услугу дневног боравка док се дете са поремећајем из аутизма школује, позитивно утиче и на квалитет њиховог живота.

Кључне речи: деца са поређејем из спектра аутизма, инклузивно образовање, услуга дневног боравка.

УВОД

Поремећај из спектра аутизма је сложен развојни поремећај, који се јавља на раном узрасту и испољава се проблемима у комуникацији, мишљењу, другачијем чулном опажању, неразумевању социјалних ситуација уз понављајуће облике понашања (покрети, радње, речи). Најчешће се дијагностикује у прве три године бог чега им је потребна подршка током читавог живота.

Деца са поремећајем из спектра аутизма укључена су у образони систем чиме им се омогућава да задовоље потребе које имају и сва остала деца. Такође, препозната је потреба деце са поремећајем из спектра аутизма која имају потребу за дневном негом и надзором и подршком у одржавању и развијању потенцијала да могу остварити право и на услугу дневног боравка али на начин да се не омета њихово школовање.

Из тих разлога је за потребе овог рада спроведена анкета са 17 питања којом се испитује позитиван утицај услуге дневног боравка на свакодневно функционисање деце која су актуелно у инклузивном образовању али истовремено користе услугу дневног боравка у односу на децу која су завршила образовни процес и тек након тога остварила право на услугу из система социјалне заштите. Анкетом је обухваћено 54 стручних радника запослених у дневним боравцима Центра за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју. Анкета је била анонимна тако да се од стручних радника тражило да одговарају отворено и искрено на постављена питања како би се добили реални резултати и видело да ли услуга дневног боравка и у којој мери одговара особама са аутизмом која су обухваћена инклузивним образовањем.

АУТИЗАМ

Дефиниција аутизма

Поремећај из спектра аутизма је неуроразвојни поремећај који се јавља већ на раном узрасту, доба одојчета или касније у раном детињству. (Вујас, Петковић, Frey Škrinjar i др 2010). У раној доби већ од 6 месеци редовног развоја могу се дијагностиковати елементи поремећаја из спектра аутизма (нема одговора на поједине звуке, изостанак погледа очију и осмеха на добро познату околину као што су родитељи, измењени сензомоторни одговори) који трају цео живот.

Према DSM – V (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5 ed.) аутизам спада у групу поремећаја аутистичног спектра у оквиру неуроразвојних поремећаја. Такође, дефинише се као развојно органско оштећење мозга које се манифестује немогућношћу развоја језика и осталих онлика друштвене комуникације (American Psychiatric Association, 2013).

Етиологија

Етиологија аутизма још није позната, али превладава мишљење о мултикаузалности етиологије и комбинацији генетских, конгениталних фактора и догађаја у животу. (Gilberg 1990, 31-99-119). Обзиром да је још увек недовољно разјашњено коју улогу има сваки од фактора, етиологија аутизма је предмет опширних истраживања.

За сад се може говорити о факторима ризика, али не и о дефинисаним узроочним факторима ПСА. Као комплексан неуроразвојни поремећај који, у већини случајева, испољава мултифакторско, полигенско наслеђивање, иако се код де пово мутација (промена генетског материјала која се по први пут јавља код особе) процењује се да су генске мутације заслужне за 10-20% пацијената. Средински фактори, посебно они који рано делују (пренатални, перинатални и постнатални фактори), такође значајно доприносе повећаном ризику од развоја ПСА.

Карактеристике аутизма

Карактеристично за поремећај из спектра аутизма је постојање дефицита у свакодневној комуникацији и социјалним интеракцијама, који се испољавају у различитим контекстима и

не могу се довести у везу са општим развојним кашњењем, као и присуство ограничених, репетитивних образаца понашања, интересовања или активности. (Đorđević, Glumbić, Langher 2019, 43-61) Остали симптоми укључују и физиолошка обележја попут гастроинтестиналних, имунолошких или неспецифичних неуролошких проблема (Campbell i sur., 2006).

Проблеми у социјалним интеракцијама и комуникацији важна су обележја ПСА, али варирају у зависности од развојне доби особе и присутни су целог живота. Рани дефицити уочавају се већ на узрасту пре 18 месеци живота (Серанес i sar., 2015). Контакт очима у раном детињству је оскудан, касније избегавање контакта очима може бити присутно у блажем облику. Невербална комуникација ако је присутна (фацијална експресија, гест) слабије прати вербалну комуникацију. Социјални осмех најчешће изостаје или је одговор на захтев из окружења.

Дете не иницира социјалну игру и она је ограничена, као и реакције на туђе емоције (Vivanti i Salomone, 2015). Ипак, у одраслој животној доби особе могу научити многе социјалне вештине. Комуникација са окружењем је често крута, стереотипна, а научена социјална правила често се не примењују у адекватним социјалним ситуацијама (Harris, 2015).

Јављају се и репетитивни облици понашања који могу трајати кроз живот и варирати у манифестацији у зависности од узраста, когнитивних способности и подршке околине (нпр. махање рукама, љуљање, плескање, окретање). Такође су присутна и репетитивне употребе предмета.

Још једна карактеристика поремећаја из спектра аутизма је и инсистирање на рутинама и склоност ка распоредима. Уколико се наруше, могу довести до отпора и узроковати тантруме. Уочавају се и сензорне специфичности у понашању (нпр. њушкање предмета) као потреба за испитивањем предмета, сензорна осетљивост на звуке (покривају уши рукама), потреба за узимањем намирница тачно одређених укуса. Harris (2015) наводи како је присутна смањена или претерана реакција на бол.

ИНКЛУЗИЈА ДЕЦА СА ПОРЕМЕЋАЈЕМ ИЗ СПЕКТРА АУТИЗМА

Инклузија подразумева укључивање особа са потешкоћама у развоју у свакодневни живот заједнице у којој се налазе и живе. Преперека нису и не смеју бити способности особе, порекло или њен социјални статус.

Србија је након ратификовања међународних докумената о инклузивном образовању, 2009. године усвојила Закон о основама система образовања и васпитања, када су се деца са посебним образовним потребама, између осталог и деца са аутистичним спектром поремећаја, укључила у систем редовног образовања. Образовни процес подразумевао је поред едукације деце са аутистичним спектром поремећаја, њихову интеграцију и социјализацију са другом децом.

Наводи се (Killoran i sur., 2007; prema Skočić Mihić, 2011) да је инклузија кључна ставка било којег школског програма. Образовни програми који се темеље на моделу инклузије морају бити развијени по мери детета како би се адекватно утицало на све аспекте развоја детета са потешкоћама.

Карактеристике образовне установе које су засноване на инклузивном моделу су:

Потребе детета и степен очуваности функционалних способности суштина су када се бира програм намењен детету са тешкоћама

Принцип доступности

Додатна компетентност учитеља и наставника код споровођења инклузивног програма

Родитељ је сарадник у доношењу одлука важних за развој детета

Инклузивни програм се израђује тако да деца типичног развоја не буду запостављена

Прилагођена терминологија¹

Закључује се да је модел инклузије само једна карика у систему хабилитације деце са потешкоћама.

УСЛУГА ДНЕВНОГ БОРАВКА

Дефиниција и сврха услуге дневног боравка

Дневни боравак је установа социјалне заштите отвореног типа, што значи да корисници дневног боравка живе у својим породицама, а у боравку могу да проводе време током радних дана, чиме породица корисника добија могућност боље организације породичног и професионалног живота. (Bouillet, 2019)

Према Правилнику о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите сврха услуге дневног боравка

¹ Bouillet, D. (2019). Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme, Zagreb.

је унапређење квалитета живота корисника у властитој средини кроз одржање и развијање социјалних, психолошких и физичких функција и вештина, како би се у што већој мери оспособили за самосталан живот, односно смањено степено њихове зависности од окружења.²

Кроз услугу дневног боравка корисници у организованом окружењу, и уз потребни надзор, задовољавају развојне потребе, стичу и развијају животне вештине, личну и друштвену одговорност ради развоја самосталности, социјалних, сазнајних и других важних функција.

Активности услуге дневног боравка

Мултидисциплинарна процена способности корисника, процена интензитета неопходне подршке, индивидуално планирање програмских активности, оспособљавање за што самосталнији и независнији живот, усвајање социјалних вештина, дружење са вршњацима и рекреација, подстицање креативног изражавања само су неки од задатака Дневног боравка у остваривању хабилитације особа са сметњама у развоју.

Непосредни рад са корисницима у Дневном боравку базира се на индивидуално прилагођеним програмима рада у складу са посебним индивидуалним склоностима и способностима корисника и процени коју прави стручни тим у сарадњи са родитељим. У изради индивидуалног програма рада учествују: дефектолог, чланови Стручног тима, радни терапеути, здравствени радници.

Корисници током коришћења услуге добијају специфичан третман:

- Развој елементарних животних вештина и вештина старања о себи (како да се обуку и свуку, обују и изују, како да исправно и самостално користе тоалет и одржавају личну хигијену, како да направе једноставна јела и напитке, самостално једу)
- Развој вештина за активности у заједници (како да користе јавни превоз, јавне службе: пошту, дом здравља, општину, да располажу новцем и набаве потребне намирнице)
- Функционисање у социјалном окружењу – корисници се уче да се што адекватније понашају у животним ситуацијама (како да се односе према правилима, какав однос успостављају са вршњацима, познатим и непознатим особама, одржавање породичних односа, како да избегну опасност, да препознају

² Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, СЛ.гласник РС, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019, чл. 69.

своја и туђа осећања...)

- Активности усмерене на побољшање комуникације и сензорних функција корисника

Услугом дневног боравка у оквиру Центра за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју корисницима је омогућен стручни третман, превентивна здравствена заштита и нега, исхрана и организовани превоз корисника од места становања до дневног боравка и назад.

Кроз услугу дневног боравка у у Центру за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју корисници добију неопходну подршку у виду испланираних активности, оспособљавају се за што самосталнији и независнији живот, усвајање социјалних вештина, дружење са вршњацима, а породица слободно време за радно ангажовање и бољу породичну организацију.

ФУНКЦИОНАЛНИ СТАНДАРДИ У УСЛУЗИ ДНЕВНОГ БОРАВКА

Функционални стандарди у складу са Правилником о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите дефинишу стручна поступања током пружања услуге, начин како се активности у услузи реализују, како се процењује ефекат пружања услуге и који су обавезни стручни поступци: прије, процена, планирање услуге, евалуација и поновни преглед (процена) корисника.

Након донете одлуке о пријему тј. укључивању корисника у коришћење услуге, приступа се поступку процене током којег се континуирано процењују потребе, снаге, ризици, способности и интересовања корисника али и капацитет услуге да одговори на специфичне потребе корисника.³

Важан тренутак у стручном раду са корисницима током пружања услуге дневног боравка односи се на процену интензитета и учесталости потребе за подршком корисницима односно одређивање степена подршке.⁴

Подршка првог степена- значи да корисник није способан да самостално брине о себи и укључи у активности дневног живота у заједници, због чега му је потребно физичко присуство и континуирана помоћ другог лица.

3 Исто, чл.13.

4 Исто, чл.14. и 15.

Подршка другог степена- значи да корисник може да брине о себи и да се укључи у активности дневног живота у заједници уз физичко присуство и помоћ другог лица.

Подршка трећег степена- значи да корисник може да брине о себи и да се укључи у активности дневног живота у заједници, али му је услед недовољно развијених знања и вештина потребан надзор и подршка другог члица.

Подршка четвртог степена- значи да корисник самостално, односно уз подсећање, може да обавља све животне активности.

За сваког корисника пружалац услуге обезбеђује индивидуални план услуге у чијој изради учествују стручни радник, корисник или његов законски заступник и водитељ случаја упутног центра за социјални рад. Заједнички рад доприноси успешности рада и успоставља заједнички оквир сагледавања и тумачења животне ситуације корисника а тиме и успешност у задовољавању његових потреба. (Исто чл. 16).

Поновни преглед (процена) је стручни поступак којим се процењује у којој мери је дошло до промена у понашању и животу корисника, шта је са његовим потребама и снагама, а шта са ризицима. (Исто, чл. 17).

ИСТРАЖИВАЊЕ

У складу са Законом о социјалној заштити право⁵(ЗСЗП) и Правилника о пријему, премештају и отпусту коирнсика на услугу дневног боравака у Центру за смештај и дневни боравак деце и омладине ометне у развоју остварује се на основу захтева надлежног Центра за социјални рад.⁶ У оквиру Центра 50 деце са поремећајем из спектра аутизма која су укључена у инклузивно образовање остварило је право на услугу. Велики број новопримљене деце и младих је завршило основно или и средње образовање и тек након школовања оставило право на услугу дневног боравака. Обзиром да је током коришћења услуге уочено различито функционисање деце са поремећајем из спектра аутизма у односу на податак да ли још увек похађају школу или су завршили образовни процес, постављен је и циљ овог рада.

5 Правилник о пријему, премештају и отпусту коирнсика, Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју, Београд, 2017.

6 Закон о социјалној заштити, *СЛ.гласник РС*, бр.24/2011.

ЦИЉ И ХИПОТЕЗА ИСТРАЖИВАЊА

Циљ овог истраживања био је да се испитају стручни радници у дневним боравцима о процени услуге дневног боравка у раду са децом са поремећајем из спектра аутизма која су укључена у инклузивно образовање и истовремено користе услугу дневног боравка у односу на децу која по престанку образовања се укључују на услугу дневног боравка.

Постављена је хипотеза да стручни радници сматрају да постоји разлика у функционисању ове две категорије деце током коришћења услуге дневног боравка као и да деца која истовремено са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују виши степен потребне подршке односно мању учесталост и интензитет потребе за подршком.

ИСПИТАНИЦИ

Анкету је испунило 60 стручних радника. Испитивање је спроведено међу 54 стручна радника. Из обраде је изузето 6 испитаника. Критеријум за изузимање из обраде су били: мање од 30% одговорених питања – одустајање (4 испитаника) и погрешно испуњавање анкете (2 испитаника).

Од 54 стручна радника, у анкети је учествовало 50 стручних радника (92,6%) женског пола, док је мушког пола анкету попунило 4 стручна радника мушког пола (7,4%). Највећи број стручних радника, њих 23 (42,6%) је старости између 35 и 45 година, затим њих 12 (22,2%) је старости између 55 и 65 година, старости између 45 и 55 година је 7 стручних радника (12,9%) док је 8 стручних радника (14,8%) старости између 25 и 35 година. Структура добијеног узорка испитаника приказана је у Табели 1.

Табела 1. - Дистрибуција стручних радника према полу и годинама старости

Године старости	Пол				Укупно	
	Ж		М		n	%
	n	%	n	%		
25-35	8	14,8	0	0	8	14,8
35-45	23	42,6	1	1,8	24	44,5
45-55	7	12,9	2	3,8	9	16,7
55-65	12	22,2	1	1,8	13	24,0
УКУПНО	50	92,6	4	7,4	54	100

Према годинама искуства у раду стручних радника у дневном боравку највећи број стручних радника ради између 15-20 година (38,8%), након тога су најзаступљенији стручни радници са годинама искуства који имају 10-15 година (25,9%) радног стажа. Најмање стручних радника има искуства у раду више од 25 година (3,7%) односно преко 30 година (3,7%). Структура стручних радника према годинама радног искуства приказан је у Табели 2.

Табела 2. - Године искуства у раду стручних радника у дневном боравку

Године искуства	Број стручних радника	%
1-5	3	5,5
5-10	8	14,8
10-15	14	25,9
15-20	21	38,8
20-25	4	7,4
25-30	2	3,7
Преко 30	2	3,7
УКУПНО	54	100

Стручни радници који су учествовали у испитивању су: 36 дефектолога (66,7%), 6 психолога, 6 логопеда и 6 социјалних радника, оба пола. Структура стручних радника према полу и профилу занимања приказана је у Табели 3.

Табела 3. - Структура стручних радника према профилу занимања и полу

Профил стручних радника	Пол				Укупно	
	Ж		М		n	%
	n	%	n	%		
Дефектолог	32	59,2	4	7,4	36	66,7
Психолог	5	9,3	1	1,9	6	11,1
Логопед	6	11,1	0	0	6	11,1
Социјални радник	6	11,1	0	0	6	11,1
УКУПНО	49	90,7	5	9,3	54	100

МЕТОДА ИСТРАЖИВАЊА

За потребе овог истраживања спроведена је анкета са 18 питања којима се испитује рад стручних радника са децом са поремећајем из спектра аутизма. Анкету је попунило 54 стручна радника, анкета је била анонимна тако да се од стручних радника тражило да одговарају отворено и искрено на постављена

питања како би се добили реални резултати, такође како би се видело које су најчешће разлике у способности између деце која паралелно користе услугу дневног боравака и образовање и деце која се у дневни боравак укључују тек по завршетку школовања, како корисници из инклузивног образовања прихватају услугу дневног боравака, колико услуга дневног боравака одговара деци из инклузивног образовања.

Упитник је био једноставно обликован. Упитник је обухватио 3 целине функционисања корисника током коришћења услуге дневног боравака: задовољство корисника током коришћења услуге (односи се на испољавање стреса и и непожељних облика понашања), овладаност елементарним животним вештинама (односи се на овладаност вештинама бриге о себи и практичним вештинама) и овладаност социјалним вештинама (односи се на успостављање односа са окружењем и учествовање у активностима живота у заједници).

Свако питање из упитника подразумевало је да стручни радник одговори у којој мери се слаже са тврдњом. Распон одговора је био: никада, ретко, понекад, стално.

Истарживање је спроведено у периоду од новембра 2020. године до јануара 2021. године у Центру за смештај и дневни боравак деце и омалдине ометене у развоју. Центар за смештај и дневни боравак деце и омалдине ометене у развоју је установа социјалне заштите чији је оснивач Скупштина Града Београда. На територији града Центар пружа услугу дневног боравака на 15 локација за децу, младе и одрасле са сметњам у интелектуалном развоју, аутизмом и вишеструком ометеношћу. Охрабрујућа је чињеница да је Правилник о ближим условима и стандардима пружања услуга социјалне заштите омогућио услугу деци и младима са поремећајем из спектра аутизма да остваре право на услугу дневног боравака, на начин којим се не омета њихово школовање.⁷ Испитивање је спроведено у 6 дневних боравака у које су укључена деца са поремећајем из спектра аутизма а која су у инклузивном образовању или су завршили образовни процес.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Питање број 1- Деца са поремећајем из спектра аутизма из инклузивног образовања представљају изазов у мом раду

⁷ Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, СЛ.гласник РС, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019. чл. 68.

Табела 4. - Тврдња број 1

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	13	24,0
Понекад	32	59,2
Редовно	9	16,6
УКУПНО	54	100

Највећи број стручних радника, њих 32 (59,2%) тврди да деца са поремећајем из спектра аутизма из инклузивног образовања понекад представљају изазов у њиховом раду, док њих 13 (24,0%) тврди да је ретко изазов. 9 стручних радника (16,6%) тврди да је рад са децом са поремећајем из спектра аутизма из инклузивног образовања представљају редовно изазов у њиховом раду.

Питање број 2- Деца са поремећајем из спектра аутизма која похађају школу требају бити истовремено укључена у дневни боравак

Табела 5. - Тврдња број 2

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9
Редовно	53	98,1
УКУПНО	54	100

Највећи број анкетираних стручних радника, њих 53 (98,1%) сматра да деца са поремећајем из спектра аутизма која похађају школу требало би да буду редовно укључена и у дневни боравак, док само један стручни радник (1,9%) сматра да услугу дневног боравак требало би да користити само понекад.

Питање број 3 - Деца по завршетку инклузивног образовања постају корисници услуге дневног боравка

Табела 6. - Тврдња број 3

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9
Редовно	53	98,1
УКУПНО	54	100

Највећи број анкетираних стручних радника, 53 (98,1%) сматра да деца са поремећајем из спектра аутизма по завршетку инклузивног образовања редовно постају корисници услуге дневног боравка, док само један стручни радник (1,9%) сматра да услугу дневног боравка ће тек понекад остварити особа са аутизмом.

Питање број 4 - Рад у дневном боравку се планира према индивидуалним способностима детета

Табела 7. - Тврдња број 4

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	0	0
Редовно	54	100
УКУПНО	54	100

На питање број 4 сви стручни радници (100 %) су одговорили да редовно планирају свој рад према индивидуалним способностима корисника, односно да се за сваког корисника услуге дневног боравка појединачно планира рад.

Питање број 5 - Деца из инклузивног образовања успешно се адаптирају на услугу дневног боравка

Табела 8. - Тврдња број 5

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9
Редовно	53	98,1
УКУПНО	54	100

На питање број 5 највећи број стручних радника 53 (98,1%) је одговорило да се деца из инклузивног образовања успешно адаптирају на услугу дневног боравка, док само један стручни радник (1,9%) сматра да је адаптација на дневни боравак понекад успешна.

Питање број 6 – Деца која се укључују у услугу дневног боравка након инклузивног образовања показују већи ниво стреса

Табела 9. - Тврдња број 6

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	4	7,4
Редовно	50	92,6
УКУПНО	54	100

На анкетно питање број 6 највећи број стручних радника, њих 50 (92,6%) је одговорио да деца која се укључују у услугу дневног боравака након инклузивног образовања показују већи ниво стреса, док је 4 (7,4%) стручна радника одговорило да већи ниво стреса показују понекад.

Питање број 7 – Сматрам да деца која остваре право на услугу дневног боравака тек по завршетку инклузивног образовања чешће показују неприхватљиве облике понашања у односу на децу која након завршеног школовања остваре право на услугу дневног боравака

Табела 10. - Тврдња број 7

	Број стручних радника	%
Никада	1	1,85
Ретко	1	1,85
Понекад	11	20,40
Редовно	41	75,90
УКУПНО	54	100

На анкетно питање број 7 највећи број стручних радника, њих 41 (75,90%) је одговорио да деца која се укључују у услугу дневног боравака након инклузивног образовања показује чешће неприхватљиве облике понашања, 11 (20,40%) стручних радника одговорило је да се понекад неприхватљива понашања чешће јављају, док један стручни радник (1,85%) сматра да се неприхватљиво понашање ретко чешће јавља, а један стручни радник (1,85%) сматра да до тога никад не долази.

Питање број 8 – Сматрам да је укључивање деце из спектра аутизма из инклузивног образовања у дневни боравак за њих позитивно искуство

Табела 11. - Тврдања број 8

	Број стручних радника	%
Никада		0
Ретко	1	1,8
Понекад	4	7,5
Редовно	49	90,7
УКУПНО	54	100

За тврдњу број 8, 49 стручних радника (90,7%) сматра да је укључивање у дневни боравак позитивно искуство за децу из инклузивног образовања, 4 стручна радника (7,5%) сматра да је искуство укључивања у дневни боравак позитивно само понекад. Док један стручни радник (1,8%) сматра да је искуство ретко позитивно.

Питање број 9 – Сматрам да разлике у когнитивним способностима између деце са поремећајем из спектра аутизма која поред школовања иду и у дневни боравак у односу на децу у инклузивном образовању нису значајне

Табела 12. - Тврдња број 9

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9%
Редовно	53	98,1%
УКУПНО	54	100

На питање број 9, највећи број стручних радника њих 53 (98,1%) сматра да разлике у когнитивним способностима нису значајне између деце са поремећајем из спектра аутизма која поред школовања иду и у дневни боравак у односу на децу у инклузивном образовању, док само један стручни радник (1,9%) сматра да су разлике присутне понекад.

Питање број 10 – Сматрам да деца која остваре право на услугу дневног боравка тек по завршетку инклузивног образовања нису овладала у довољној мери бригом о себи (исхрана, лична хигијена, облачење/обување)

Табела 13. - Тврдња број 10

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	1	1,9
Понекад	2	3,7
Редовно	51	94,4
УКУПНО	54	100

У највећем броју, 51 стручни радник (94,4%) сматра да је редовно да деца која остваре право на услугу дневног боравка тек по завршетку инклузивног образовања нису овладали у довољној мери бригом о себи, 2 стручна радника (3,7%) сматра да понекад нису овладане вештине о себи, док 1 старучни радник (1,9%) сматра да је то ретко.

Питање број 11 - Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка брже овладају практичним вештинама (исхрана, лична хигијена, облачење/ обување)

Табела 14. - Тврдња број 11

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	0	0
Понекад	1	1,9
Редовно	53	98,1
УКУПНО	54	100

На питање број 11, 53 стручна радника (98,1%) је одговорило да сматра да деца која паралелно користе услугу дневног боравка и школу редовно брже овладавају практичним вештинама у односу на децу која тек по завршеном образовању остваре право на услугу дневног боравка, само 1 стручни радник (1,9%) сматра да овладавање практичним вештинама је само понекад брже у односу на децу тек по завршетку школовања дођу у дневни боравак

Питање број 12 - Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка без већих тешкоћа прихватају запослене

Табела 15. - Тврдња број 12

	Број стручних радника	%
Никада	2	3,7
Ретко	25	46,3
Понекад	27	50
Редовно	0	0
УКУПНО	54	100

За тврдњу број 12, 27 стручних радника (50%) сматра да деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка понекад без већих тешкоћа прихватају запослене, 25 стручних радника (46,3 %) да је прихватање запослених ретко

без већих тешкоћа док њих двоје (3,7%) сматра да прихватање запослених никада није без тешкоћа.

Питање број 13 – Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка не прихватају групу са осталим корисницима

Табела 16. - Тврдња број 13

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	53	98,1
Понекад	1	1,9
Редовно	0	0
УКУПНО	54	100

Највећи број анкетираних стручних радника, 53 (98,1%) сматра да деца са поремећајем из спектра аутизма која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка ретко не прихватају групу са осталим корисницима, док само један стручни радник (1,9%) сматра да се то ипак дешава понекад.

Питање број 14 – Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка укључена су у већи број активности током коришћења услуге (логопедски и психолошки третман, радионичарске активности...) у односу на децу са аутизмом која су само похађају школу

Табела 17. - Тврдња број 14

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	1	1,9
Понекад	7	12,9
Редовно	46	85,2
УКУПНО	54	100

На питање број 14, 46 стручних радника (85,2%) је одговорило да сматра да се деца која паралелно користе услугу дневног боравка и школу редовно укључују у већи број активности у односу на децу која тек по завршеном образовању остваре право на услугу дневног боравка, 7 стручних радника (12,9%) сматра да је понекад чешће укључивање у активности, док 1 стручни радник (1,9%) смара да је ретко да се деца која истовремено користе и дневни боравак и школу чешће укључују у активности боравак.

Питање број 15 - Деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују развијеније социјалне вештине у односу на децу која након завршеног школповања остваре право на услугу дневног боравка.

Табела 18. - Тврдња број 15

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	5	9,25
Понекад	5	9,25
Редовно	44	81,50
УКУПНО	54	100

На питање број 15, највећи број стручних радника њих 44 (81,50%) сматра да деца са поремећајем из спектра аутизма која поред школовања иду и у дневни боравак редовно показују развијеније социјалне вештине у односу на децу у инклузивном образовању, док по пет стручних радника (259%) сматра да су разлике присутне понекад или ретко.

Питање број 16 – Сматрам да деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују већи степен самосталности у активностима изван установе.

Табела 19. - Тврдња број 16

	Број стручних радника	%
Никада	0	0
Ретко	2	3,7
Понекад	3	5,6
Редовно	49	90,7
УКУПНО	54	100

За тврдњу број 16, највећи број стручних радника 49 (90,7) сматра да деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка редовно показују већи степен самосталности, 3 стручна радника (5,6%) сматра да је та разлика присутна понекад, док 2 стручна радника (3,7%) сматра да деца која паралелно са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка ретко показују већи степен самосталности када су у питању активности изван установе.

Питање број 17 – Сматрам да се више ангажујем око деце из спектра аутизма која се тек по завршетку инклузивног

образовања укучују у услугу дневног боравка у односу на све остале кориснике услуге.

Табела 19.Тврдња број 17

	Број стручних радника	%
Никада	11	20,4
Ретко	25	46,3
Понекад	5	9,2
Редовно	13	24,1
УКУПНО	54	100

За тврдњу број 17, највише стручних радника њих 25 (46,3%) сматра да се ретко ангажују више око деце из спектра аутизма која се тек по завршетку инклузивног образовања укучују у услугу дневног боравка у односу на све остале кориснике услуге, 13 стручних радника (24,1%) сматра да се редовно ангажују више око деце из спектра аутизма која се тек по завршетку инклузивног образовања укучују у услугу дневног боравка у односу на све остале кориснике услуге, 11 стручних радника (20,4%) никада се не ангажује више, док се 5 стручних радника (9,2%) само понекад више ангажују око деце из спектра аутизма која се тек по завршетку инклузивног образовања укучују у услугу дневног боравка у односу на све остале кориснике услуге.

ЗАКЉУЧАК

У раду је постављен циљ са којим се желело да се испитају стручни радници у дневним боравцима о процени услуге дневног боравка у раду са децом са поремећајем из спектра аутизма која су укључена у инклузивно образовање и истовремено користе услугу дневног боравка у односу на децу која се тек по престанку образовања укључују на услугу дневног боравка, односно позитиван утицај услуге дневног боравка на свакодневно функционисање деце са поремећајем из спектра аутизма. Такође, постављена је хипотеза да стручни радници уочавају разлику у способности ове две категорије деце током коришћења услуге дневног боравка као и да деца која истовремено са инклузивним образовањем користе услугу дневног боравка показују виши степен потребне подршке односно мању учесталост и интензитет потребе за подршком. Резултати указују да је веома важно да дете са поремећајем из спектра аутизма које се укључило у образовни систем оствари и право на услугу дневног боравка. Обзиром да

се деца са поремећајем из спектра аутизма све више укључују у редовне школе, не ретко се дешава да се у дневни боравак укључују деца и млади који нису овладали вештинама бриге о себи (лична хигијена, исхрана, облачење/обување), практичним и социјалним вештинама. Такође, резултати указују да је потребно да дете што раније „уђе“ у окружење дневног боравка које је адекватно за њих, како би се укључила у програм прилагођен њиховим индивидуалним способностима и интересовањима. Из тих разлога веома је важно додатно едуковати стручњаке (учитељи и наставници у школама, стручни радници Центара за социјални рад) који су у контакту са породицом деце са поремећајем из спектра аутизма о услузи дневног боравка као и програмима рада током пружања услуге. За крај важно је нагласити да се на основу резултата овог истраживања може закључити да право на услугу дневног боравка из система социјалне заштите треба остварити у најранијем узрасту детета, на начин да се не ремети њихово школовање, како би се обезбедила рана подршка детету у основним елементарним животним вештинама што ће касније допринети квалитетнијем животу појединца.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Закон о социјалној заштити, *СЛ.галсник РС*, бр.24/2011
- Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *СЛ.галсник РС*, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019, чл. 69.
- Правилник о лиценцирању организација социјалне заштите, *СЛ.галсник РС*, бр.4.
- Правилник о пријему, премештају и отпусту коирнсика, Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју, Београд, 2017.
- Bouillet, D. (2019). *Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme*. Zagreb
- Đorđević, M., Glumbić, N., Langher, V.: *Neki aspekti senzorne disfunkcije kod mladih osoba sa poremećajem iz spektra autizma, Specijalna edukacija i rehabilitacija* (Beograd), Vol. 18, br. 1. 43-61, 2019.
- Gilberg C. *Autism and pervasive developmental disorders*. *J Child Pszhol Pszchiatr* 1990; 31:99-119
- Z. Bujas Petković, J. Frey Škrinjar i suradnici: *Poremećaji autističnog spektra*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

**Petar Jordanov
Milica Jacevski**

**THE IMPORTANCE OF LIVING ROOM SERVICES
IN THE FUNCTIONING OF CHILDREN WITH
DISORDER FROM THE SPECTRUM OF AUTISM
WHICH ARE COVERED INCLUSIVE
EDUCATION**

Resume

Autism spectrum disorder is a neurodevelopmental disorder that occurs at an early age and lasts a lifetime. From the etiological and phenomenological point of view, children with autism represent a complex grouping in the population of persons with developmental disabilities. In addition to the education provided to children with autism spectrum disorders within the educational process, the social protection system has recognized the day care service as a service that adequately affects all aspects of the development of a child with disabilities. The aim of this paper is to examine the functioning of children with autism spectrum disorder, who are currently in inclusive education in relation to children who have completed the educational process, by surveying professionals who are in direct work with them. 54 professionals were surveyed with 17 questions that were organized in three parts of the user's functioning during the use of the day care service: user satisfaction during the use of the service, mastery of basic life skills and mastery of social skills. children who, in parallel with their education, use the day care service in relation to children who exercise the right to this service only after completing their education. The results also indicate that children who use the day care service at the same time with inclusive education show a higher degree of necessary support, ie less need for support. Based on the results of this research, it can be concluded that exercising the right to a day care service while a child with autism is studying has a positive effect on their quality of life.

Keywords: children with autism spectrum disorders, inclusive education, day care service.

* Овај рад је примљен 20. маја 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. јуна 2021. године.